

Některé formulace autorů se zdají být krajní; takovou se např. zdá být ta o „vnějším přihlášení“ autorů dvou bulharsko-sovětských sborníků „k marxisticko-leninské filozofii“ (str. 28). Zpřesnění by si zasloužila zmínka o tom, že pojetí „materialisticky nebo idealisticky zkrusleného odrazu“ platí „pro odraz v neživé přírodě stejně jako u nejvyšší formy odrazu u člověka“ (str. 48). Je přece nesporné, že může jít jen o lidský odraz — v té nebo oné podobě — „odrazu v neživé přírodě“, nikoliv o tento odraz jako takový.

V souvislosti s pravdivými úvahami o síle tvořivého myšlení a vzrůstající úloze subjektivního činitele v dějinách, jakož i s požadavkem, aby lidé důsledně vycházeli z objektivních vývojových zákonů a správně chápali vývojové tendence (viz str. 112), nemůžeme dnes — v době probíhající přestavby socialismu ve světovém měřítku — nepoznamenat (je kladem knihy, že nás i k tomu podněcuje), že nyní je vcelku jasné, proč se v Jugoslávii a v Číně začínalo s reformami dříve než u nás. Současně bychom měli své dlouhodobé nepochopení příčin jejich reformem otevřeně a sebekriticky přiznávat. Naše reformy jsou dnes u nás ovšem důslednější a radikálnější.

V díle je dost formálních závad, z nichž ta, která je na str. 118 a vzbuzuje dojem, že Mihailo Markovič je žena, patří k nejpodivnějším. V novém vydání by se měly odstranit.

Přes diskutabilitnost několika málo stanovisek a formulací, přes potřebu leccos doplnit a jisté formální nedostatky jde nesporně o knihu zajímavou, přinášející mnoho nových pohledů na studovaný princip. Zaslouží si určitě pozornost nejen biologů a psychologů, ale i filozofů.

Ludvík Tošenovský

Rudolf Steindl: Kontinuita života. Mladá Fronta, Praha 1987. 158 stran.

O vztahu života, umírání a smrti nebylo napsáno mnoho publikací, a proto lze práci Rudolfa Steindla jen uvítat. Tímto tématem se zabývá i lékařka a psychologka Helena Haškovcová, avšak její příspěvky jsou zaměřeny spíše na jeho lékařskou, biologickou a psychologickou stránku. Steindl přistupuje k otázkám života a smrti především jako filozof, i když si přitom všímá také jiných aspektů. Charakterizuje pohledy na problematiku života, umírání a smrti v hlavních myšlenkových proudech, ve světových náboženstvích a u předních filozofických osobností novověké filozofie.

Steindlova kniha má kromě úvodu a závěru sedm kapitol. V první kapitole „Je člověk moriturus nebo moribundus?“ autor uvažuje o tom, co polyvalentní pojem života v sobě zahrnuje. Má za to, že chápání tohoto pojmu je nerozlučně spjato s tím, jak člověk rozumí světu i sobě samému. Další část kapitoly klade otázky, proč jsou organismy smrtelné, jak chápou lidé fakt dočasnosti své existence, jak si člověk v průběhu svého života a své existence na zemi uvědomuje tuto nezměnitelnou skutečnost. Jsou zde uvedeny tři historicky vzniklé postoje, které pomáhají člověku zvládnout strach před svým individuálním zánikem.

Druhá kapitola „Vztah života a smrti v orientálních despociích“ je rozčleněna do šesti podkapitol s názvy Smrt v Egyptě, Stará říše, Střední a Nová říše, Mezopotámie, Mezopotámie do vzniku Starobabylónské říše a Éra Starobabylónské říše. Je v nich podán nástin vztahu života a smrti tak, jak si jej představovali příslušníci těchto orientálních despocií. Další kapitola „Vztah života a smrti ve starověkém Řecku“ líčí názory na život a na smrt od raného Řecka přes homérskou mytologii až po školu milétskou, Hérakleita, Platóna (zvláště v dialozích Gorgiás a Faidros), Aristotela (spis O vzniku a zániku), Epikúra a stoiky. Ve čtvrté kapitole autor zkoumá pojetí vztahu života a smrti ve světových náboženstvích, tj. v křesťanství, buddhismu a v islámu.

Zvláště zajímavá je pátá kapitola „Základní typy postojů ke vztahu života a smrti v dějinách novověké předmarxistické filozofie a v buržoazní filozofii“. Autor v ní charakterizuje renesanční postoj k dané problematice, zvláště u Pico Della Mirandoly, Michela de Montaigne aj. Podrobněji si všímá též názorů Spinozy, Radiščeva, francouzských encyklopedistů, Huma, Kanta, Hegela, Schopenhauera, Leopardiho, Nietzscheho a mnoha dalších. V závěru kapitoly kriticky rozebírá známou knihu Raymonda A. Moodyho *Život po životě*, která se snaží dokázat existenci posmrtného života na podkladě výpovědí svědků, kteří prodělali klinickou smrt. Rudolf Steindl se zamýšlí nad věrohodností knihy a snaží se logickými argumenty vyvrátit Moodyho závěry. V kapitole „Marxisticko-leninský obrat ve filozofickém pojetí vztahu života a smrti“ Steindl hodnotí historické etapy filozofie s ohledem na názory na život a na smrt (od první kulturní epochy v orientálních despociích přes středověk, kapitalismus až k socialismu). V podkapitole *Přístup k problému smrti prostřednictvím řešení reálných problémů života* autor ukazuje, jak je historicky vzniklé rozdělení člověka na dvě části (tzv. dualismus) zdrojem odděleného chápání života a smrti. Ve své kritice se Steindl opírá o myšlenky Marxe, Engelse a Lenina, kterým vždy šlo především o problém zkvalitnění lidského života. Ve druhé podkapitole *Perspektiva reálných dějin jako základ integrity člověka se hovoří o tom, že je třeba brát smrt do úvahy, pro člověka je však důležitější možnost žít konkrétní život*. Dále se zdůrazňuje, že uvědomění si dočasnosti lidského života patří k důležitým poznatkům lidských dějin, ovšem jen tehdy, je-li doprovázeno morálním imperativem příkazujícím maximálně spoluvytvářet společenské podmínky pro humaní formy života. „Nesmrtelný“ se stává člověk tehdy, jestliže se společensky zpředmětuje ve svém díle a ve svých potomcích. Závěrečná kapitola „Život a smrt z biologického a lékařského hlediska“ si všímá některých aktuálních biologických a lékařských problémů týkajících se lidské smrti. Lékaři se s tímto nevyhnutelným jevem v lidském životě setkávají nejčastěji. V současné době medicína a další příbuzné obory mají zásluhu na posunutí hranic délky lidského života. Lékaři se ve své každodenní praxi setkávají v podstatě s dvojnásobným ohrožením života: s náhlými příhodami a s chorobami. Na tomto základě se pak utvářejí vztahy lékař — pacient. V kapitole pak čteme pasáže věnované resuscitaci, vztahu k umírajícímu, problému stanovení smrti a problému transplantace. Jde tu především o etické problémy, které jsou nerozlučně spjaty s moderní lékařskou vědou.

Kniha Rudolfa Steindla je přínosem pro naši současnou filozofii, protože rozpracovává téma, které v ní bylo dosud opomíjeno. Jinak je tomu ovšem například v SSSR či v západních zemích, kde se v posledních letech vytvořila dokonce nová nauka, tzv. thanatologie, která se zaměřuje na studium procesu umírání člověka. Na adresu západních filozofů zabývajících se tímto tématem je ovšem třeba podotknout, že váhu této problematiky často neúměrně zveličují. I. T. Frolov ve své knize „O životě, smrti a nesmrtelnosti“ napsal, že žádná filozofie se nemůže považovat za uzavřený systém, dokud nedává jasné odpovědi na všechny otázky týkající se lidského života, tedy i na otázky života, umírání a smrti. V současné době se s prodloužením lidského věku objevují nové aspekty uvažované problematiky, do popředí vystupují otázky související s problémem seberealizace a sebeaktualizace ve vyšším věku a s tím související smysl pro výkonnost a touha po plném životním naplnění. Proces života a smrti je multidimenzionální jev a autor správně vyšel od nejstarších názorů až po dnešní marxistický pohled, přičemž neopomněl uvést některé eticko-filozofické problémy související se životem a smrtí. Steindlovi práci považují (spolu s knihami H. Haškovicové) za úvodní vstup do filozofické problematiky života a smrti, která by měla být neustále prohlubována, a to nejen v biologicko-lékařské rovině, ale rovněž v dimenzi eticko-psychologické a filozofické.

Martina Davidková